ISSN 2654-2366

Archive

Offprints

ARCHIVE

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 1 - 2005

Volume No: Archive Volume 1, 2005
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: December 5, 2005

Cite as: Καλογερόπουλος, Κ. 2005, «Ποιός σκότωσε τον Όμηρο;», *Archive*, 1, 36-44.

Ποιός σκότωσε τον Όμηρο;

Λέξεις κλειδιά: *ευρωπαϊκός εθνοκεντρισμός, μαζική κουλτούρα, πολιτισμικός σχετικισμός, υψηλή τέχνη*

Abstract

In this essay we critically approach the concepts of Mass Culture, High Art, Cultural Relativism and European Ethnocentrism in relation to the views of the authors Victor Davis Hanson and John Heath in their book *Who Killed Homer?*. It is clear that before focusing on any attempt to correlate concepts and views, it is necessary to try to define -as far as possible within a dynamic system of ideas that are constantly evolving and changing- what these concepts mean in modern times and how we can approach them critically in relation to the object of our study. Then we will see how they relate to the writers' thinking as views, in terms of their ideas about classical education and the restoration of Greek wisdom.

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη συσχετίζονται οι έννοιες της Μαζικής Κουλτούρας, της Υψηλής Τέχνης, του Πολιτισμικού Σχετικισμού και του Ευρωπαϊκού Εθνοκεντρισμού με τις απόψεις των συγγραφέων Victor Davis Hanson και John Heath στο έργο τους *Ποιος Σκότωσε τον Όμηρο;*[1]. Είναι σαφές πως πριν επικεντρωθούμε σε οποιαδήποτε προσπάθεια συσχετισμού εννοιών και απόψεων, είναι αναγκαίο να προσπαθήσουμε να καθορίσουμε –όσο αυτό είναι εφικτό στα πλαίσια ενός δυναμικού συστήματος ιδεών που συνεχώς εξελίσσονται και μεταβάλλονται- το τι σημαίνουν οι παραπάνω έννοιες στη σύγχρονη εποχή και πώς μπορούμε να τις προσεγγίσουμε κριτικά σε σχέση με το αντικείμενο της μελέτης μας. Κατόπιν θα δούμε με ποιο τρόπο σχετίζονται με το στοχασμό των συγγραφέων ως απόψεις, σε ό,τι αφορά στις θέσεις τους για την κλασική παιδεία και την αποκατάσταση της ελληνικής σοφίας.

Οι Έννοιες

Ως *πολιτισμικό σχετικισμό*, σε αντιπαράθεση με την έννοια του *εθνοκεντρισμού* καταρχήν, είναι δυνατόν να θεωρήσουμε την ιδέα πως κάθε πολιτισμός ή έθνος πρέπει να κρίνεται με βάση τις δικές του αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς και όχι βάσει των αξιών ή των προτύπων συμπεριφοράς ενός άλλου πολιτισμού ή έθνους. «Ο πολιτισμικός σχετικισμός είναι ουσιαστικά μια μεθοδολογική προσέγγιση στο ζήτημα της φύσης και του ρόλου των αξιών σε ένα πολιτισμό»[2]. Ως τέτοια, μας ωθεί να συνειδητοποιήσουμε ότι οι αξίες με τις οποίες ζει ένα ανθρώπινο σύνολο, συνδέονται άρρηκτα με το ιδιαίτερο είδος πολιτισμικής καλλιέργειας την οποία βιώνει αυτό το σύνολο[3]. Είναι, επίσης, μια αναγκαία οπτική γωνία, αν επιθυμεί να κατανοήσει κανείς τις διαρκείς μεταβολές και διαφορετικές διαστάσεις μιας παγκόσμιας, εξελισόμενης πολυπολιτισμικής κοινωνίας[4].

Στον αντίποδα ο *εθνοκεντρισμός* υποδηλώνει την άποψη πως κάποιος πολιτισμός ή κοινωνία ή ομάδα είναι εγγενώς ανώτερος από όλους τους άλλους. Η κρίση των άλλων πολιτισμών γίνεται

[1] Hanson, V.D. και Heath, J., 2001. *Ποιος Σκότωσε τον Όμηρο; Ο Θάνατος της Κλασικής Παιδείας και η Αποκατάσταση της Ελληνικής Σοφίας*, Αθήνα: Κάκτος.

[2] Herskovits 1973, 14.

[3] Ruggiero, 1973, 18.

[4] Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, 13-14.

με βάση τα δικά του πολιτισμικά ιδεώδη, θεωρώντας οτιδήποτε «διαφορετικό» ως κατώτερο. Κατ' ουσίαν ο εθνοκεντρισμός υποδηλώνει μια ανικανότητα εκτίμησης ενός πολιτισμού που περιλαμβάνει μια διαφορετική φυλετική ή εθνική ομάδα, διαφορετική θρησκεία και ήθη, γλώσσα, πολιτικό ή οικονομικό σύστημα. Τούτο, γιατί η αντίληψη ενός εθνοκεντρικού συστήματος σκέψης στηρίζεται στην υπόθεση ότι ο κόσμος και η πραγματικότητα είναι τμήμα του δικού του πολιτισμικού συστήματος αξιών[5].Υποδηλώνει επίσης την ανικανότητα διάβλεψης μιας κοινής βάσης στην ανθρωπότητα, πίσω από τις επιφανειακές παραλλαγές των κοινωνικών και πολιτισμικών παραδόσεων. Η έννοια του *ευρωπαϊκού εθνοκεντρισμού* προσδιορίζει τοπικά τα παραπάνω, θέτοντας ως βάση του δυτικού πολιτισμού τα πολιτισμικά –ή πολιτιστικά αν θέλετε- επιτεύγματα του ευρωπαϊκού χώρου και του αυτοπροσδιορισμού του ως φυσική συνέχεια του κλασικού ελληνικού πολιτισμού.

Με τη σειρά της η έννοια της *μαζικής κουλτούρας* μας παραπέμπει στην ιδέα ενός ιδιαίτερου πολιτισμού τον οποίο παράγει η «μάζα»[6], ή παράγεται για χάρη της μάζας από συγκεκριμένα κέντρα, τα οποία ακολουθούν το πρότυπο μιας μονόδρομης μετάδοσης[7], παρά την απαιτούμενη αμφίδρομη επικοινωνία ανάμεσα στον παραγωγό και τον αποδέκτη του πολιτισμού. Τούτος ο μαζικός πολιτισμός –αποτέλεσμα εν μέρει του εκβιομηχανισμού των δυτικών κοινωνιών- σύμφωνα με τις απόψεις των συντηρητικών επικριτών του είναι υπεύθυνος για τη διάβρωση των κοινών ηθικών αξιών και την υπονόμευση της κοινωνικής ιεραρχίας[8]. Η αριστερή κριτική από την πλευρά της θεωρεί το μαζικό πολιτισμό αντιλαϊκό, διαχωρίζοντάς τον από την παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα, αντι-τέχνη με καθαρά εμπορευματικό χαρακτήρα και προϊόν ενός *πολιτισμικού ιμπεριαλισμού*[9]. Και στις δύο περιπτώσεις η έννοια της μαζικής κουλτούρας αποκτά έναν υποδεέστερο και μειωτικό χαρακτήρα. Ο αντίλογος σε αυτές τις θέσεις έρχεται μέσω της πλουραλιστικής προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία η ακριβέστερη ονομασία για τούτη την έννοια θα έπρεπε να είναι «*δημοφιλής κουλτούρα*», καθώς διαφορετικές ομάδες προσεγγίζουν διαφορετικές κατηγορίες κουλτούρας, ετεροβαρείς πιθανώς, αλλά ουσιαστικά ισότιμες, εφόσον ικανοποιούν τις ανάγκες του κοινού τους[10].

Η *υψηλή τέχνη*, προϊόν της αποκαλούμενης ποιοτικής κουλτούρας, είναι εκείνη που –σύμφωνα με τους απολογητές της- στοχεύει στις υψηλότερες αξίες της πολιτισμικής ιεραρχίας του εκάστοτε κοινωνικού πλαισίου προς το οποίο απευθύνεται[11]. Η υψηλή τέχνη είναι ένας όρος ο οποίος επινοήθηκε το 17^{ο} αιώνα από τους υποστηρικτές του κλασικισμού, αλλά απέκτησε το ιδεολογικό του ένδυμα στα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου}[12]. Η καθιέρωση του όρου έχει τις ρίζες του εν μέρει στην καθιέρωση του επαγγελματισμού[13], όσο και στην στην ιδρυματοποίηση της καλλιτεχνικής πρακτικής σε διάφορες ακαδημίες. Ουσιαστικά συνδέεται

---

[5] Haviland 2000, 11.
[6] Reynolds, 1958, 301-303
[7] Reynolds, 1958, 310.
[8] Βούρτσης κ.ά. 1999, 55.
[9] Βούρτσης κ.ά. 1999, 62.
[10] Βούρτσης κ.ά. 1999, 68.
[11] Βούρτσης κ.ά. 1999, 78.
[12] Hauser 1976, 24-25.
[13] Ο 18^{ος} αιώνας αντιπροσωπεύει την εποχή κατά την οποία οι καλλιτέχνες αμείβονται ικανοποιητικά πλέον για να γράφουν, να ζωγραφίζουν, να παίζουν μουσική, γεγονός που καθιστά την υψηλή τέχνη επαγγελματική ενασχόληση. Μαζί με τον επαγγελματισμό έρχεται και η ανάγκη καθιέρωσης προτύπων, τα οποία στην προκειμένη περίπτωση μεταλλάσσονται διαρκώς, προκειμένου να περιλάβουν τις νέες τάσεις. Βλ. επίσης Hauser 1976, 107.

με τη νοησιαρχία[14] της κοινωνικής ελίτ της εκάστοτε εποχής. Αν και η μεταμόρφωση του όρου – προκειμένου να απορροφήσει νέες τάσεις- είναι διαρκής και δυναμική, ωστόσο θα λέγαμε πως από τη φύση του ο όρος είναι *απολυταρχικός* ως προς το ότι θέτει ή προσπαθεί να θέσει παγκόσμιους κανόνες για μια αντικειμενική θεώρηση της τέχνης.

Οι παραπάνω αναφερόμενες ιδέες έχουν τους υποστηρικτές και τους επικριτές τους. Στην πραγματικότητα υφίσταται μια έντονη ιδεολογική διαμάχη γύρω από το θέμα, ανάμεσα στους υποστηρικτές του εθνοκεντρισμού εν γένει, ή του *ευρωπαϊκού εθνοκεντρισμού* ειδικότερα, από τη μία και τους υποστηρικτές του πολιτισμικού σχετικισμού·ανάμεσα στους απολογητές της υψηλής τέχνης και τους υποστηρικτές της θεωρίας της δημοφιλούς κουλτούρας. Στην πραγματικότητα όλη αυτή η διαμάχη ανάγεται στη φιλοσοφική σύγκρουση του *ηθικού απολυταρχισμού* και του *ηθικού σχετικισμού* της *μονοπολιτισμικότητας*[15] και της *πολυπολιτισμικότητας*[16], του ευρωπαϊκού εθνοκεντρισμού και του πολιτισμικού σχετικισμού στην προκειμένη περίπτωση, εν τέλει του Παρμενίδη και του Ηράκλειτου και των Σοφιστών[17].

Σύμφωνα με τον ηθικό απολυταρχισμό υπάρχουν αιώνια και αμετάβλητα ιδεώδη, βάσει των οποίων είναι δυνατόν να κρίνουμε τις διαφορετικές όψεις του πολιτισμού[18]. Η ουσία του ηθικού σχετικισμού βρίσκεται στην άποψη ότι η αντίληψή μας για τα πράγματα είναι σχετική και διαφέρει ανάλογα με τις περιστάσεις. Δεν υπάρχουν παγκόσμιοι κανόνες για την έννοια ανθρώπινη φύση -ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στους κοινωνικούς σχηματισμούς- καθώς οι άνθρωποι σε διαφορετικούς τόπους και διαφορετικές περιόδους διαφέρουν θεμελιακά και η οποιαδήποτε προσπάθεια ιεραρχικής ταξινόμησής τους είναι απλώς θέμα προτίμησης[19].

Ήδη από τον 15ο αιώνα παράγονται σχετικιστικές προσεγγίσεις, στην Ευρώπη καταρχήν και αργότερα κατά τον 17ο στη γενικότερη επικράτεια του δυτικού πολιτισμού[20]. Επιπλέον, θα αναφέρουμε εδώ τη μαρξιστική προσέγγιση, η οποία αντλεί το κεντρικό νοήμα του σχετικισμού από το συγκεκριμένο σύστημα οργάνωσης των τάξεων σε ένα δεδομένο χωροχρόνο, τη φεμινιστική προσέγγιση, η οποία εξετάζει το σχετικισμό από την άποψη του *γένους* και τη μεταμοντέρνα άποψη, η οποία αρνείται την ύπαρξη οποιωνδήποτε κανόνων αντικειμενικής αλήθειας. Ουσιαστικά, η διαμάχη ανάμεσα στον ηθικό σχετικισμό και τον ηθικό απολυταρχικό θυμίζει –και όχι μόνον- στην πράξη την επιστημολογική διαμάχη ανάμεσα στην κλασική, νευτώνεια φυσική με τους απόλυτους νόμους της ουράνιας μηχανικής και την κβαντική φυσική και τη θεωρία της σχετικότητας[21].

Οι Συσχετισμοί

---

[14] Ο πολιτισμός του Κλασικισμού θεωρείται νοησιαρχικός, σε αντίθεση με τον συγκινησιακό πολιτισμό του ρομαντικού κινήματος. Βλ. επίσης Hauser 1976, 74.

[15] Βλ http://www.ouc.bc.ca/fina/glossary/m_list.html Department of Fine Arts, Okanagan University College, *Words of Art*, λήμμα monoculturalism Η πρακτική του να θέτει κανείς ως επίκεντρο το δικό του πολιτισμό και να αγνοεί ή να καταπιέζει όλους τους άλλους. Τούτη η πρακτική είναι δυνατόν να ακολουθείται σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, μέσα στα πλαίσια οποιασδήποτε κοινωνικής δομής

[16] Στο ίδιο, λήμμα multiculturalism. Η αντίθετη πρακτική της αποδοχής διαφορετικών πολιτισμικών επιρροών μέσα στα πλαίσια μιας κοινωνικής δομής.

[17] Βλ. http://www.bu.edu/wcp/MainEduc.htm Morimisi Kato, (Paper) Greek Paideia and its Contemporary Significance στο *Πρακτικά 23ου Συνεδρίου Φιλοσοφίας*, Βοστώνη, Αυγ 1988.

[18] Ruggiero, 1973, 17.

[19] Βλ. επίσης http://ocw.mit.edu/24/24.00/f01/lecture-notes/fa01-lec16.html Τεχνολογικό Ίδρυμα Μασαχουσέτης, Σημειώσεις Διαλέξεων Τμήματος Γλωσσολογίας και Φιλοσοφίας

[20] Βούρτσης κ.ά. 1999, 29, 31.

[21] Wigner, 1971, 49.

Όντας ήδη στον πυρήνα της παρούσας μελέτης, θα προσπαθήσουμε να συσχετίσουμε όσα προειπώθηκαν με το θέμα του *Ποιος Σκότωσε τον Όμηρο*. Οποιαδήποτε προσπάθεια συσχετισμού είναι κατ’ ουσίαν κριτική προσέγγιση και συνεπώς συνδέεται άμεσα με το είδος της παιδείας που διαθέτει ο αναλυτής ή ο αναγνώστης Με άλλα λόγια, εκπαιδευμένοι σε ένα δυτικού τύπου εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή έδωσε έμφαση στις απολυταρχικές του όψεις, θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τι είδους σχέση μπορεί να έχει η έννοια του πολιτισμικού σχετικισμού ή του εθνοκεντρισμού, η έννοια της υψηλής τέχνης και της μαζικής κουλτούρας με το έργο των Victor Davis Hanson και John Heath.

Αρχικά, χρειάζεται να καταγράψουμε συνοπτικά τις θέσεις των συγγραφέων και κατόπιν να εντοπίσουμε τα ιδιαίτερα σημεία στα οποία εμπλέκονται οι παραπάνω έννοιες. Σε γενικές γραμμές και σε όλη την έκτασή του, λοιπόν, το έργο είναι εμφανώς εθνοκεντρικό, μάλλον ελληνοκεντρικό και σε αρκετές περιπτώσεις συντεχνιακό[22]. Κατά την άποψη των συγγραφέων ο ελληνικός πολιτισμός και τα παράγωγά του είναι ποιοτικά υψηλός και στηρίζει τα θεμέλια του αποκαλούμενου «δυτικού πολιτισμού», καθώς και τις αξίες που πρεσβεύει στη σύγχρονη εποχή. Τα παράγωγα του ελληνικού πολιτισμού είναι προϊόντα υψηλής τέχνης και αντιπροσωπεύουν τις αιώνιες και αμετάβλητες αλήθειες που ανακάλυψαν και καλλιέργησαν οι Έλληνες αρχικά και ο ρωμαϊκός πολιτισμός[23] μεταγενέστερα. Ο Όμηρος είναι ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα στην προκειμένη περίπτωση, στο οποίο ενσωματώνεται όλη η ελληνική γραμματεία.

Κατά την άποψη πάντα των συγγραφέων οι κοινωνικές δομές που αναπτύχθηκαν παράλληλα με την ανάπτυξη των πόλεων-κρατών είναι ένα πρότυπο, μια κυανοτυπία πανταχού παρούσα σε κάθε δομή των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών και εμπεριέχουν –εξαιτίας της υψηλής τους ποιότητας- τη δύναμη να επιβάλλονται σε κάθε «άλλη» μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Ωστόσο, θεωρούν πως αυτές οι δομές σήμερα κινδυνεύουν, καθώς χάνουμε τη γνώση μας για τους Έλληνες. Η φιλολογία, η τέχνη οι επιστήμες και όλες οι αξίες του κλασικού κόσμου των Ελλήνων ήταν ως τώρα οι κεντρικοί κατευθυντήριοι άξονες της δυτικής εκπαίδευσης. Ο κλονισμός αυτών των αξόνων σημαίνει για τους συγγραφείς έλλειψη αυτογνωσίας και σηματοδοτεί το σημείο έναρξης μιας χαοτικής κοινωνικής δράσης που δεν υπακούει σε σταθερούς ηθικούς κανόνες και αξίες.

Τα παραπάνω καταγράφονται και επαναλαμβάνονται σε όλη την έκταση σχεδόν του βιβλίου με τη χρήση διαφορετικών αποδείξεων, από τον πρόλογο ήδη του έργου, στον οποίο επίσης γίνεται εκτενής αναφορά στην κάμψη των Κλασικών Σπουδών στην αμερικανική εκπαίδευση. Είναι πρακτικά αδύνατον στα πλαίσια τούτης της μελέτης να αναφερθούμε σελίδα-σελίδα σε όλα όσα λέγονται και έτσι θα αναγκαστούμε να σταχυολογήσουμε τα σημαντικότερα κατά την άποψη μας σημεία, στα οποία αποκαλύπτονται και οι βαθύτερες αντιθέσεις των συγγραφέων με πρόσωπα, πράγματα και ιδέες, πάντα σχετικά με τις έννοιες του εθνοκεντρισμού, του σχετικισμού, της υψηλής τέχνης και της μαζικής κουλτούρας.

Στον πρόλογο, λοιπόν, οι συγγραφείς υποστηρίζουν τρεις βασικές απόψεις, (σσ. 21-23), οι οποίες κατά την άποψή μας ξεκαθαρίζουν και τη θέση τους: Πρώτον, «η ελληνική σοφία δεν

---

[22] Συχνά οι συγγραφείς αναφέρονται στην οικονομική συρρίκνωση του κλάδου τους και τις επιπτώσεις που έχει αυτή η συρρίκνωση στην επαγγελματική αποκατάσταση των ενασχολούμενων με τις κλασικές σπουδές.

[23] Οι συγγραφείς αναφέρονται μάλλον στον αποκαλούμενο ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, χρησιμοποιώντας μάλιστα το ρωμαϊκό πολιτισμό σε όλες τις εκφάνσεις του και τις επιδράσεις που δέχτηκε ως απόδειξη του δυναμισμού του ελληνικού πολιτισμού.

είναι Μεσογειακή αλλά αντι-Μεσογειακή....» και «Οι κεντρικές αξίες της κλασικής Ελλάδας είναι μοναδικές, αμετάβλητες και μη πολυπολιτισμικές». Δεύτερον, «ο θάνατος της κλασικής μάθησης είναι και αληθινός και μετρήσιμος» και «οι απόλυτες αξίες, η ηθική αιδώς και η ελληνική τραγική προσέγγιση στην ανθρώπινη ύπαρξη, είτε απορρίπτονται ως αντιδραστικές....». Τρίτον, «*η τωρινή γενιά των κλασικιστών βοήθησε στην καταστροφή της κλασικής παιδείας*...η νέα θρησκεία τους του μεταμοντερνισμού, της θεωρίας, της κοινωνικής δομής και της σχετικότητας δεν είναι ούτε καινοφανείς ούτε βαθυστόχαστες».

Καθώς φαίνεται οι νύξεις τους στα συγκεκριμένα θέματα δεν είναι καθόλου τυχαίες. Ορίζοντας τον ελληνικό πολιτισμό ως αντι-Μεσογειακό, ουσιαστικά τον απομονώνουν από το πολιτισμικό γίγνεσθαι της ευρύτερης περιοχής της μεσογειακής λεκάνης, παρόλες τις σχετικές αποδείξεις για το ενάντιο[24]. Η άποψή τους είναι βαθιά εθνοκεντρική και απορρίπτει την ιδέα της αλληλεπίδρασης των πολιτισμών. Πολύ περισσότερο μάλιστα όταν στρέφεται σε μια ηθική απολυταρχία, σύμφωνα με την οποία οι κεντρικές αξίες της Ελλάδας είναι αιώνιες και μη πολυπολιτισμικές.

Θεωρούν πως ο θάνατος της κλασικής μάθησης είναι μετρήσιμος και πραγματικός, καθώς η άποψή τους για την κλασική σπουδή συνδέεται στενά και απόλυτα με τη γνώση της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας. Εδώ υφίσταται παρούσα μια σύγκρουση ανάμεσα σε μια στενή και μια ευρύτερη έννοια του όρου Κλασικές Σπουδές, όμοια με τη σύγκρουση ανάμεσα στην παραδοσιακή και τη νέα άποψη για την αρχαιολογία, μετά την επικέντρωση του ενδιαφέροντος των επιστημόνων στην εισαγωγή σύγχρονων μεθόδων έρευνας, την καθιέρωση πολιτισμικών ερμηνευτικών μοντέλων[25] και τη φυσική πιθανώς μείωση του ενδιαφέροντος για τις αποκαλούμενες κλασικές σπουδές.

Τούτη η σύγκρουση επιβεβαιώνεται από την τρίτη θέση τους, ότι οι νεότερες γενιές με τις θεωρίες που υιοθέτησαν (σχετικότητα μεταμοντερνισμός, κοινωνική δομή) είναι υπεύθυνες για την καταστροφή της κλασικής παιδείας. Ωστόσο δεν υπάρχει de facto ορισμός για το τι είναι οι κλασικές σπουδές, αφού ο όρος είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί σε πολλαπλά πολιτισμικά πλαίσια και είναι συνεπώς σχετικός. Για το Γερμανό κλασική σπουδή είναι επίσης ο Γκαίτε ή ο Νίτσε, όπως για τον Ιταλό κλασική σπουδή είναι ο Δάντης, η Αναγέννηση, ο ετρουτσκικός και ο ρωμαϊκός, εκτός του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού[26].

Η ίδια αντίθεση εθνοκεντρικού και σχετικιστικού προσδιορισμού παρατηρείται και σε ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παλαιότερα και νεότερα, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις ακόμη και σε μαθήματα της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με κύριο άξονα την Ιστορία και τα Θρησκευτικά. Ουσιαστικά είναι αντιθέσεις εθνοκεντρικών και πολιτισμικά σχετικιστικών απόψεων και κατευθύνσεων του εκπαιδευτικού προγράμματος. Αν και το τοπίο δεν έχει ξεκαθαρίσει ακόμη, δεν μπορούμε να μην παρατηρήσουμε τη δημιουργία καινοφανών για τα ελληνικά δεδομένα τμημάτων και

[24] Η έννοια του αυτοματισμού και της παρθενογένεσης δεν υφίσταται σε θέματα παραγωγής πολιτισμού. Η κλασική Ελλάδα δε διαμορφώθηκε εκ του μη όντος. Έχει βαθιές ρίζες χωμένες πίσω στην προϊστορία. Η Εποχή του Χαλκού είναι μια περίοδος σημαντικών πολιτιστικών ανταλλαγών ανάμεσα στον μινωικό πολιτισμό, τον κυκλαδικό και την ηπειρωτική Ελλάδα και όλων αυτών ως σύνολο με τους πολιτισμούς της Μεσογείου.

[25] Βλ. Colin Renfrew/Paul Bahn *Αρχαιολογία, Θεωρίες Μεθοδολογία και Πρακτικές Εφαρμογές*, Αθήνα 2001, Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, σελ 39.

[26] Βλ. για παράδειγμα http://www.unipg.it/apriMax.php Univercita degli Studi di Perugia. Επίσης, http://www.hu-berlin.de/englisch/for_e.htm Humboldt Universitat zu Berlin

προγραμμάτων πολιτισμού σε πανεπιστήμια που ιδρύθηκαν τις τελευταίες δεκαετίας και εισάγουν νέα δεδομένα έρευνας και μάθησης[27].

Τούτες οι εισαγωγικές θέσεις των συγγραφέων είναι ενδεικτικές του τρόπου με τον οποίο επιτίθενται στη συνέχεια (σελ. 44) στις αναπροσαρμογές των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, προκειμένου να περιλάβουν νέα εκπαιδευτικά προγράμματα πολιτικής οικονομικών, ανθρωπολογίας, γλωσσολογίας και ψυχολογίας. Οι συγκεκριμένοι τομείς κατά τους συγγραφείς δεν έχουν καμία σχέση με το πνεύμα των κλασικών σπουδών και επιπλέον –κάτι που πιθανώς τους διαφεύγει ή αποκρύπτουν- είναι προγράμματα που απαιτούν έκθεση του ερευνητή στις επιδράσεις της πολυπολιτισμικότητας. Ωστόσο, θα πρέπει να αποφασίσουν αν πράγματι αυτοί οι τομείς έχουν σχέση με το πνεύμα των κλασικών σπουδών, καθώς αργότερα, (σελ 80), υποστηρίζουν πως οι τομείς της ψυχολογίας, της ανθρωπολογίας και των κοινοτικών μελετών είναι διογκωμένες υποκατηγορίες της ελληνικής γραμματείας. Ή είναι υποκατηγορίες της ελληνικής γραμματείας και συνεπώς εμποτισμένες με το επιστημολογικό ύφος της κλασικής ελληνικής παιδείας ή δεν είναι, οπότε δε χρειάζεται να μπούμε στον κόπο να ερμηνεύσουμε την ταυτόχρονη ύπαρξη απολυταρχικών και σχετικιστικών τάσεων μέσα στο ίδιο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Βέβαια οι απόψεις τους δεν περιορίζονται στον εθνοκεντρισμό και τον πολιτισμικό σχετικισμό από την άποψη των εκπαιδευτικών συστημάτων και μόνο. Εντοπίζουν επίσης (σελ. 42) το γεγονός ότι «η ίδια η λέξη κλασικός έχει σημασία καλλιτεχνικού και λογοτεχνικού ύφους», υπονοεί δηλαδή την έννοια της υψηλής τέχνης έτσι όπως διαμορφώθηκε κατά την εποχή του κλασικισμού. Τούτη η έννοια σχετίζεται «με τα κλασικά ιδεώδη της έκφρασης και του κάλλους», με τα οποία θα μπορούσε να μορφωθεί, σύμφωνα με την άποψή τους πάντα, η μη αριστοκρατική τάξη των εργατών, στο όραμα του Τόμας Τζέφερσον για την ελευθερία, τη δημοκρατία την αγροτική ζωή, τον ενάρετο ιδιωτικό και δημόσιο βίο. Ωστόσο, η εργατική τάξη, με τη χροιά που της αποδίδουν εδώ οι συγγραφείς, συνδέεται περισσότερο με την παραγωγή της δημοφιλούς τέχνης και κουλτούρας (Popular Art-Culture) κατά τον 18^ο^ και αρχές του 19^ου^ αιώνα. Στη μεταπολεμική περίοδο του 19^ου^ αιώνα –την αποκαλούμενη εποχή της αφθονίας- το φαινόμενο της μικροαστικής αντίληψης των εργατών του δυτικού κόσμου θα επιφέρει και την παραγωγή μαζικής κουλτούρας[28]. Επίσης, μπαίνουμε στον πειρασμό να σημειώσουμε εδώ πως αν το όραμα του Τζέφερσον για τη δημοκρατία έχει τις ρίζες του στην αθηναϊκή δημοκρατία, τότε δεν είναι άξιον απορίας γιατί στις εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις των Η.Π.Α. συμμετέχει εδώ και μισό αιώνα περίπου ένα πολύ μικρό ποσοστό του σώματος των ενεργών ψηφοφόρων. Το ίδιο συνέβαινε λίγο-πολύ και στην αθηναϊκή δημοκρατία[29]. Στην υψηλή τέχνη επίσης αναφέρονται ευθέως, όταν εντοπίζουν την Αντιγόνη του Σοφοκλή όχι μόνον ως *υψηλή λογοτεχνία* αλλά ως ένα κομμάτι της αθηναϊκής λογοτεχνίας που ασχολείται με την πολιτική ή τις πολιτιστικές μελέτες.

Στη σελ. 40 οι συγγραφείς μας προσπαθούν να αποδείξουν ότι η Ελλάδα βρίσκεται στη βάση του ευρωπαϊκού πολιτισμού, καθώς τα κλασικά κείμενα μαζί με τα λατινικά απετέλεσαν την

---

[27] Βλ http://www.ha.uth.gr/gr/index.html Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Προγράμματα Σπουδών και Σεμιναρίων /Πύλη και http://www.aegean.gr/culturaltec/ Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας ή το τμήμα Ανθρωπολογίας

[28] Barthes 1970, 175.

[29] Andrewes 1999, 104, «Όχι βέβαια ότι στην Αθήνα παρακολουθούσαν ταχτικά τις συνεδρίες της εκκλησίας του δήμου περισσότεροι από ένα μικρό ποσοστό (σε εποχή που μπορεί να υπήρχαν ακόμη και 45 χιλιάδες πολίτες με δικαίωμα ψήφου, σπάνια ασκούσαν αυτό το δικαίωμα περισσότεροι από 5 έως 6 χιλιάδες)...».

καρδιά του εκπαιδευτικού της συστήματος από το μεσαίωνα ως το $19^{ο}$ αιώνα. Αυτό είναι αληθινό, αλλά εξίσου αληθινή είναι και η κριτική που ασκήθηκε στο μοντέλο των κλασικών σπουδών, με την παράλληλη ανάπτυξη της λογοτεχνίας στη μητρική γλώσσα από τον $17^{ο}$ ως το $18^{ο}$ αιώνα[30], συνδυαζόμενη με την ανάπτυξη του εθνικισμού στην Ευρώπη. Στην πραγματικότητα εδώ εισάγουν αναγωγικά την ιδέα του ευρωπαϊκού εθνοκεντρισμού. Η Ελλάδα είναι η Ευρώπη, αφού επηρέασε τη διαμόρφωσή της με βάση τα πολιτισμικά της ιδεώδη.

Τούτη η άποψη φαίνεται καθαρότερα παρακάτω (σελ. 97-98), όπου αναφέρεται πως «οι Έλληνες δίδασκαν ότι δεν ήταν η φυλή αλλά ο πολιτισμός που χώριζε τους ανθρώπους» και ότι η κληρονομιά των Ελλήνων με βάση τις ελευθερίες του αμερικανικού συντάγματος είναι «κοινή κληρονομιά οποιουδήποτε επιλέγει να επινοήσει τον εαυτό του ως Δυτικό». Συνεπώς, σύμφωνα με τη λογική των συγγραφέων, δε χρειάζεται ο Μεξικανός να διεκδικεί την πολιτιστική του συγγένεια με τον Αζτέκο και τις εγγενείς δυσχέρειες που προκύπτουν, όπως η δεισιδαιμονία ή ο θρησκευτικός φανατισμός. Άλλωστε «οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι ήταν Νοτιοευρωπαίοι που...κινήθηκαν βόρεια για να ενσωματώσουν ‘ανθρωποφάγους’ (τα εισαγωγικά δικά μας), να εκπολιτίσουν γαλανομάτηδες κτηνώδεις ληστές με σώματα γεμάτα τατουάζ, που φορούσαν κέρατα αγελάδας και μαγικά φυλακτά και να δώσουν νόμους και λογική σε λευκούς, γυμνόστηθους ανθρώπους που λάτρευαν τα κωνοφόρα δέντρα. Με δυο λόγια οι πρόγονοι των συγγραφέων ήταν μάλλον φρικτοί τύποι μέχρι που το ρεύμα –όσο φονικό κι αν ήταν- του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού τράβηξε προς τα βόρεια».

Εδώ οι συγγραφείς γίνονται απροκάλυπτα ευρωκεντριστές, συντασσόμενοι σε ένα ρεύμα συγγραφικό, το οποίο προσπάθησε να παράγει διανοητικά όπλα ενάντια στους ιθαγενείς της Βόρειας και της Νότιας Αμερικής, της Αφρικής, της Αυστραλίας και όποιας άλλης ακτογραμμής προσέγγισε η δυτική αποικιοκρατία[31]. Αναφέρονται εμμέσως πλήν σαφώς στην ιδέα της ανθρώπινης θυσίας ως δείγμα βαρβαρότητας και έλλειψης πολιτισμού. Ως γνώστες της λατινικής γραμματείας, όμως, θα έπρεπε να γνωρίζουν πως η λέξη sacrifice (θυσία) προέρχεται από το λατινικό *sacer* που σημαίνει ιερό και το *facere* που σημαίνει πράττω. Έχουμε να κάνουμε, λοιπόν, με μια ιεροπραξία, μια ιεροφάνεια, η οποία στις αποκαλούμενες πρωτόγονες κοινωνίες τελείται για πολλούς και διαφορετικούς λόγους, αν βέβαια οι πληροφορίες μας είναι αξιόπιστες. Στην προκειμένη περίπτωση οι πληροφορίες για τους Αζτέκ(ους) προέρχονται κυρίως από τους ισπανικές πηγές ιδιαίτερα αμφισβητήσιμες, όπως για παράδειγμα η ιστορία του Μπερνάρ Ντιάζ ντελ Καστίγιο για την κατάκτηση του Μεξικού, ένα βιβλίο που γράφτηκε αφενός 50 χρόνια μετά την αφήγηση των γεγονότων και αφετέρου περιέχει διαλόγους και σκηνές στις οποίες ο Ντιάζ δεν είχε καμία πρόσβαση.

Εκείνο, όμως, που δεν αναφέρουν επίσης οι συγγραφείς είναι ότι η ανθρωποθυσία είναι μια διαδικασία από την οποία δεν απείχαν οι αρχαίοι Έλληνες ούτε οι Ρωμαίοι[32], όπως και τόσοι άλλοι λαοί των πρωτοϊστορικών χρόνων[33]. Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα είναι ένα τέτοιο παράδειγμα και μάλιστα ομηρικό. Στη μινωική Κρήτη, επίσης, πιθανολογείται ότι τελούνταν ανθρώπινες θυσίες, ενώ η ολύμπια θυσία ζωική ή ανθρώπινη είναι απλά μια τελετουργική σφαγή[34].

---

[30] Lowenthal 1961, 20.
[31] Frobes 1980, 46, 59.
[32] Yerkes, 1952, 88.
[33] Eliade 1978, 449-450.
[34] Burkert, 1972, 10.

Αφήσαμε για το τέλος την άποψη των συγγραφέων για τη μαζική κουλτούρα. Τη χρησιμοποιούν πρακτικά για να χαρακτηρίσουν τα νεότευκτα προγράμματα σπουδών και την επίδραση της τηλεόρασης ή των media γενικότερα (σελ 35) στα εκπαιδευτικά προγράμματα των κολεγίων και των πανεπιστημίων, την επικέντρωση της σύγχρονης ανθρωπολογίας στην κοινωνική ανωμαλία (σ. 56), την κοινωνική δομή της αρχαίας περσικής πόλης (σ. 94), τον μοντερνισμό, τη σχετικότητα και την ιδεολογία, την εκπαίδευση στην ανομοιότητα, την πολυπολιτισμικότητα «οτιδήποτε έρχεται σε αντίθεση με την ελληνική σοφία» (σσ. 130-131). Τη χρησιμοποιούν επίσης για να κατηγορήσουν τις «λαϊκίστικες προσπάθειες τέτοιων λογίων και καθηγητών» όπως ο Πίτερ Γκριν, ο Ρόμπερτ Φιτζέραλντ, ο Ουίλιαμ Άροουσμιθ κ.α., ή να χαρακτηρίσουν τις εύληπτες μεταφράσεις των Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων. Σε γενικές γραμμές ότι δεν καλύπτεται από τη λάμψη της υψηλής κουλτούρας της ελληνικής κλασικής παιδείας περνά στα όρια της μαζικής κουλτούρας, με ό,τι μειωτικό μπορεί να προσδώσει ένας τέτοιος χαρακτηρισμός.

Συμπεράσματα

Αν και το βιβλίο στη συγγραφή του δεν είναι απλό, καθώς οι συγγραφείς εισάγουν ένα πλήθος προβληματισμών στους οποίους ενίοτε δεν κάνουν τον κόπο να απαντήσουν για χάρη του αναγνώστη, εντούτοις εννοιολογικά έχουμε να κάνουμε με μια δομή εξαιρετικά απλή. Όλα όσα γράφονται -όχι μόνο στις πρώτες 150 σελίδες αλλά σε όλη την έκταση του έργου- έχουν ως κύριο στόχο τους να καταδείξουν την αξία της κλασικής παιδείας, έτσι όπως την αντιλαμβάνονται οι συγγραφείς. Προφανώς εθνοκεντριστές και απολυταρχικοί στην ιδεολογική τους τοποθέτηση επί του θέματος θεωρούν ό,τι προκύπτει από την κλασική Ελλάδα –συχνά περιορίζονται ακόμη περισσότερο στην αθηναϊκή πόλη-κράτος της κλασικής περιόδου- ως υψηλή τέχνη και υψηλή κουλτούρα με την ευρύτερη έννοια του όρου και ό,τι προκύπτει από άλλους πολιτισμούς ως εγγενώς κατώτερο πολιτισμικά. Οπωσδήποτε απαιτείται η συγγραφή πραγματείας, αν επιθυμεί κανείς να αναλύσει και να ταξινομήσει όλες τις απόψεις τους, έμμεσες και άμεσες, κάτι που δε μας το επιτρέπει ο περιορισμένος χώρος μιας εργασίας.. Θα ήταν, ωστόσο, δόκιμο να κλείναμε παραθέτοντας τον αντίλογο. Τούτος ο αντίλογος είναι στην πραγματικότητα οι απαντήσεις του Πίτερ Γκριν και η κριτική που ασκήθηκε στο βιβλίο από ακαδημαϊκούς του χώρου.

Η άποψή του Πίτερ Γκριν είναι ότι το *Ποιος σκότωσε τον Όμηρο* αποδίδει μια τουλάχιστον ατελή άποψη για τη σύγχρονη κατάσταση των κλασικών σπουδών και επιπλέον είναι ανακριβής ως προς το τι ήταν οι Έλληνες και πώς ζούσαν. Θεωρεί το κείμενο του βιβλίου ως παράξενη και συχνά άσχημη εξάσκηση της σκέψης σε ευσεβείς πόθους[35]. Ο Τζόι Κόνολι, του πανεπιστημίου της Ουάσινγκτον θεωρεί με τη σειρά του «πως οι συγγραφείς θα έπρεπε να είναι πιο προσεκτικοί, αν δε θέλουν οι αναγνώστες τους να τους ερμηνεύσουν το έργο τους με όρους ρατσισμού ή τουλάχιστον να σκεφτούν τους συνειρμούς που παράγουν». Ωστόσο, παραθέτει πως είναι κοινό το φαινομένο της εσωτερικής αντίφασης και της υπερβολής σε οργισμένα βιβλία αλλά δε θα έπρεπε σε κάθε σχεδόν σελίδα του το έργο να απαρνείται τις φιλελεύθερες ιδέες που τόσο υπερασπίζει[36].

Οπωσδήποτε το βιβλίο ξεσήκωσε τις διαμαρτυρίες αρκετών ακαδημαϊκών σε σημείο ώστε να γίνουν πολλοί οι δικτυακοί τόποι που απασχολούνται με το θέμα. Είναι φυσικό άλλωστε μια θέση να εγείρει την αντίθεσή της στο τοπίο της σχετικότητας και της αναζήτησης νέων δρόμων για την ανθρώπινη συνείδηση. Η απάντηση στο παρόν πρόβλημα των απόλυτων θέσεων και

[35] Green 1999, 122-149.
[36] Βλ. http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1998/NT3 Bryn Mawr Classical Review 98.5.13

του ιδεολογικού φονταμενταλισμού πιθανώς βρίσκεται στο αξίωμα θέση αντίθεση, σύνθεση, ποιοτική μεταβολή. Η ποιοτική μεταβολή άλλωστε είναι ο στόχος του προβληματισμού και της εξέλιξης της ανθρώπινης συνείδησης.

Βιβλιογραφία

Andrewes, A. 1999. *Αρχαία Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Barthes, R. 1970. *Mythologies*, Paris: Seuil.

Βερνίκος, Ν. – Δασκαλοπούλου, Σ. 2002, *Πολυπολιτισμικότητα, οι Διαστάσεις της Πολιτισμικής Ταυτότητας*,, Αθήνα: Εκδ. Κριτική.

Βούρτσης, Ι. κ.α. 1999. *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό. Τόμ. Α΄ Η Έννοια του Πολιτισμού-Όψεις του Ελληνικού Πολιτισμού*, Πάτρα: Ε.Α.Π.

Burkert, W. 1972. *Homo Decans,* Berlin.

Eliade, M. 1978. *A History of Religious Ideas, Vol 1*, Chicago: The University of Chicago Press.

Frobes, J.D., 1980. *Colombus and other Cannibals,* Pohatan-Delaware: University of California Press.

Green, P. 1999. "'Lerna' and Other Poems." *Arion: A Journal of Humanities and the Classics*, 7(1), 150-167.

Hanson V.D. – Heath, J. 2001. *Ποιος Σκότωσε τον Όμηρο; Ο Θάνατος της Κλασικής Παιδείας και η Αποκατάσταση της Ελληνικής Σοφίας*, Αθήνα: Κάκτος.

Hauser, A. 1976. *Κοινωνική Ιστορία της Τέχνης, Τόμ. 3, Ροκοκό, Κλασσικισμός, Ρομαντισμός*, Αθήνα: Κάλβος.

Haviland, W.A, 2000. *Anthropology*, New York: Hartcourt College Publishers.

Herskovits, M.J. 1973. *Cultural Relativism: Perspectives in Cultural Pluralism*, New York: Vintage Books.

Lowenthal, L. 1961. *Literature, Popular Culture and Society*, Engelwood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Renfrew, C. – Bahn, P. 2001. *Αρχαιολογία, Θεωρίες Μεθοδολογία και Πρακτικές Εφαρμογές*, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα.

Reynolds, W. 1958. *Culture and Society*, New York: Harper Torch Books.

Ruggiero, V.R. 1973. *The Moral Imperative: Ethical Issues for Discussion and Writing*, New York: Alfred Books.

Yerkes, R. K. 1952. *Sacrifice in Greek and Roman Religions and Early Judaism*, New York: Vintage Books.

Διαδίκτυο

http://www.ouc.bc.ca/fina/glossary/m_list.html Ηλεκτρονικό Λεξικό Όρων και Πολιτισμού

http://www.bu.edu/wcp/MainEduc.htm *Πρακτικά 23ου Συνεδρίου Φιλοσοφίας*, Βοστώνη, Αυγ 1988.

http://ocw.mit.edu/24/24.00/f01/lecture-notes/fa01-lec16.html, Open Courseware, M.I.T.

http://www.ha.uth.gr/gr/index.html Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Προγράμματα Σπουδών και Σεμιναρίων /Πύλη.

http://www.aegean.gr/culturaltec/ Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας.

http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1998/NT3 Bryn Mawr Classical Review 98.5.13.

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG